

УДК 82-97

О. П. Шкула,
кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Національного лісотехнічного університету України

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ РОМАНТИЗМ ЯК МОДЕЛЬ СИНТЕЗУ МІФОЛОГІЧНОГО ТА ХРИСТІЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ

Розглянуто проблему язичницького та християнського світоглядів в контексті філософії західноукраїнського романтизму. На прикладі творчості діячів «Руської Трійці» розкрито значення української літературної мови як основи духовної сутності народу. Підкреслюється, що у духовному житті України середини XIX ст. діяльність «Руської Трійці» стала важливою віхою у справі національно-культурного пробудження.

Ключові слова: міфологічний та релігійний світогляди, західноукраїнський романтизм, «Руська Трійця», українська літературна мова.

Западноукраинский романтизм как модель синтеза мифологического и христианского мировоззрения

Рассматривается проблема языческого и христианского мировоззрения в контексте философии западно-украинского романтизма. На примере творчества деятелей «Русской Троицы» раскрывается значение украинского литературного языка как основы сущности народа. Подчеркивается, что в духовной жизни Украины середины XIX в. деятельность «Русской Троицы» стала важным этапом в деле национально-культурного пробуждения.

Ключевые слова: мифологическое и религиозное мировоззрение, западно-украинский романтизм, «Русская Троица», украинский литературный язык.

The Western-Ukrainian Romanticism as a Pattern of Synthesis of Mythological and Christian Worldviews

The problem of pagan and Christian outlook in a context of philosophy of the West Ukrainian romanticism is considered. On an example of creativity of figures of «Russka Trinity» value of the Ukrainian literary language as bases of essence of the people reveals. It is underlined that in a spiritual life of Ukraine of the middle of XIX century activity of «Russka Trinity» became the important stage in business of national-cultural prompting.

Key words: mythological and religious outlook, the West Ukrainian romanticism, «Russka Trinity», the Ukrainian literary language.

Завданням цієї розвідки є аналіз однієї філософської парадигми, яка представляє регіональну субкультуру як синтез народної та елітарної філософії. Мається на увазі філософії не як мислення в поняттях, а як філософії життя, яка виразно охоплює як простий народ, так і його кращих представників, які починають професійно працювати в усіх ділянках духовного життя. Ми ставимо собі за мету прослідкувати два важливих аспекти цієї моделі. Перше – показати єдність міфологічно-язичницького та християнського як константу романтичного світогляду. Адже християнство, що прийшло на Русь-Україну не змогло повністю подолати язичницького світогляду. Тривале змагання цих двох типів світогляду привело до утворення нового унікального типу релігійності, яке не має аналогу у західноєвропейській культурі. Адже цей тип релігійності, що відзначався синтезом поганського і християнського триває по суті до сьогодні. В добу романтизму спостерігаємо своєрідне відродження єдності цих типів світогляду і воно відіграє конструктивну роль у плеканні нової духовності, стоїть біля джерел націотворчості.

Друге – проаналізувати становлення літературної мови як еквіваленту духовної сутності народу. Адже українська мова пройшла тривалий шлях розвитку в умовах підневільного стану країн, яка була розділена між різними державами і не мала нормальних умов для свого розвитку. Однак завдяки невтомній діяльності українських подвижників на ниві рідної культури, в тому числі і західних романтиків, вона виборола собі право бути «записаною», за словами Івана Франка, «між культурні мови». Все це сталося завдяки тому, що українська мова виявила себе як така, що поглибила своє занурення у підсвідомість нації, щоби накопичити для неї духовну енергію, що згодом стало причиною духовних «спалахів» українського слова. Таким духовним «спалахом» у західно-мурегіоні України була діяльність Руської Трійці у мовній політиці.

Україна як і інші європейські країни має достатньо розвинуту міфологію. Адже сам міф у справжньому значенні цього слова став могутньою складовою плекання духовності вже на ранніх етапах своєї культури. Окрім того, він став тим добрим підґрунтям на якому виростала українська нація, українська культура і українська філософія. Цю думку досить переконливо передає професор Н. Хамітов: «Виражаючи одвічне, національна міфологія входить до світу національного підсвідомого, звідси впливає можливість пов'язати її з константами національної культури, або архетипами. Їх можна визначити як певну світоглядну основу на якій базується українська культуротворчість. До виникнення теоретичних рефлексій це виявляється у формуванні певних архетипічних персон та їх відносин – своєрідних архетипічних

сюжетів, які розвиваються у царині міфології. Отже, сама міфологія виступає націосинтезуючим фактором культури у часі і просторі історії... Нація виникає тоді, коли виникає національна міфологія як цілісна система світорозуміння та світотворення. Ця система виступає системою художніх творів, що викликають у групи людей катарсичні почуття, відтворюють та зберігають їх спільні цінності. Міфологія виражає ідеальне буття нації» [5, с. 45–46].

В українській філософії міфологія відіграла конструктивну роль, що засвідчують і історико-культурні, і історико-філософські періоди. Про філософську культуру давньої України годі вже й говорити, мова йде про дохристиянську і християнську Русь. Християнському світогляду вдалося скористатися міфологічним світоглядом, що сприяло його успішній ході в Україні. Правда на самому початку новій релігійній свідомості було дуже складно дати собі раду з язичництвом. Наведемо один із прикладів: «Слово о полку Ігоревім», до якого і звертається романтик Шашкевич було написано 200 років після прийняття християнства, але язичницькі мотиви у ньому фактично домінують, синтез язичництва і християнства дає знати по себе і сьогодні. Має рацію академік Шинкарук В. І., коли зазначає: «Коли б люди стали описувати сьогоднішню дійсність тоді, мабуть, численні гасла та заклики, що прикрашають наші вулиці і будівлі, безперечно, були б залічені до магії, пам'ятки та монументи, споруджені на пам'ять про померлих, або героїчно загинувших до культу предків [7, с. 31]. Таких прикладів можна навести значно більше, і вони засвідчують, що позбутися міфів, міфологем навіть у наш суперраціональний вік практично неможливо.

Або візьмемо для прикладу ще один історико-культурний період в Україні, що передував добі романтизму – добу барокко. Адже саме барокко допускало змішування мотивів античної міфології з християнською символікою, культивувало алегоріку і емблематику. Українські письменники-гуманісти намагались утворити універсальну картину світу в обох вимірах: макрокосмосу (опис землі, планети, країни, природи та її явищ, тваринного та рослинного світу) і мікрокосмосу (людина з її вадами та достоїнствами, з її добром і злом, з непримиренною боротьбою цих начал, про життя і смерть) має свій прецедент у поезії Ренесансу і звідтіля цей естетичний постулат був перенесений у поезику барокко, а згодом в естетику романтизму.

Постає питання: чи можемо ми, мовлячи про українську міфологію, говорити про накладання парадигм – Східної з її інтровертністю та Західної із екстравертністю? Це не просте питання, і воно вимагає поглибленого вивчення. Однак можна припустити, що таке накладан-

ня відбулося, якщо не в ранньому, то хоча б в серединному періоді дохристиянської України. Адже, з одного боку, у міфологічному світогляді давніх українців маємо Східні, зокрема стародавні мотиви, які, до речі, дійшли і до нашого часу, наприклад, Митра – бог сонця, Агні – бог вогню, Яма – бог смерті, Пуруша – вселенська людина, дух, душа, а з другого – відчувається його зачудованість природою, зовнішнім світом, потужними спробами його освоєння, намаганнями розширити територію держави, в тому числі і військовою силою, розвиток сільського господарства і землеробства. Тобто, з одного боку, давнім українцям властива споглядалність, внутрішнє переживання, екзистенційність, а з другого – не можна відмовити русичам у практично-діяльній характері в освоєнні світу, що властиво західній філософській парадигмі. На це, між іншим, звернув увагу Михайло Грушевський: «Се дотикає і міфології, релігії та словесности нашого народу. В них знаходиться багато такого, що по всій очевидности належить до спільних поглядів індоєвропейської родини на природу чи доохрестний світ. Воно знаходить собі подібности в мітології народів германських і литовських – з одної сторони, у віруваннях іранських та індійських – з другого боку» [2, с. 5].

Українські романтики інтуїтивно відчували важливість міфології та язичницьких вірувань у становленні нового світогляду. Досліджуючи фольклор і етнографію, головню західного регіону, вони бачили як глибоко посідали у свідомості людей міфи та легенди рідного краю, як вони разом з християнством регулювали духовну життєдіяльність галичан. Жодного міфоборства чи насильного подолання поганських вірувань вони не спостерігали, швидше навпаки, народний світогляд навіть культивував мирне співіснування міфо-язичництва із християнством. Народні звичаї, що були пов'язані з цими ранніми типами світогляду, широко використовувались у художній творчості українських романтиків, котрі вміло використовували цей давній матеріал для написання високохудожніх творів.

Звернення «Руської Трійці» до раннього типу світогляду було не тільки даниною загальному романтичному захопленню цією темою, але і свідоме прагнення зробити свій внесок у вивчення словенської міфології, внести у загальний контекст цієї проблеми відповідний матеріал зібраний на західноукраїнських землях. Так, наприклад, Іван Вагилевич, пишучи про гуцулів і бойків, подав відомості про ряд персонажів з так званої нижчої міфології, що побутували у їх віруваннях: біса, упира, вовкулаку, дідька, відьму, мавку, дику бабу, язю. Вагилевич вказує на зв'язок цих вірувань із східнослов'янською та загальнослов'янською міфологією. Розробці питань, пов'язаних з народними віруваннями у

фантастичні істоти, людей з надприродною силою, пов'язані статті І. Вагилевича «Про упирів та відьм», «Шелудивий Буняк» а також Я. Головацького – «Ворожіння у русинів».

Повніше уявлення про діапазон наукових інтересів «Руської Трійці» може створитися лише з врахуванням рукописних матеріалів. Збереглися записки М. Шашкевича про язичницькі божества Перуна, Ладу і різних представників народної демонології, численні замітки Я. Головацького про міфологічні сюжети, мотиви, образи в фольклорі, ремінісценції давніх вірувань в інших ділянках традиційно побутової культури. А найбільш значне досягнення «Руської Трійці» в науковому осмисленні цієї теми – рукописи досліджень Івана Вагилевича.

Крім великого підготовчого матеріалу (польових записів, виписок, начерків, бібліографічних заміток), особливо примітними є рукописи праць І. Вагилевича – «Слов'янська демонологія», «Нариси демонології», «Народна хроніка слов'янської демонології». Перша з цих праць містить план конспект, який засвідчує намір автора розглядати предмет у широкому порівняльному обсязі – не тільки слов'янському, а й індоєвропейському і ще ширшому; теоретичний вступ про генетичну природу народної демонології, її розвиток у різних народів із списками назв міфологічних персонажів і їх класифікація; текстову характеристику ряду демонологічних істот. Один з рукописів – це збірка народних легенд, оповідань, пам'яток, систематизованих стосовно до пов'язаності їх сюжетів з відповідними міфологічними персонажами. Основу текстів фольклорної прози становлять паспортизовані записи самого автора, в непоодиноких випадках він звертається також до інших українських іншомовних джерел.

Іван Вагилевич, спираючись на досягнення сучасної йому науки в дослідженні народної міфології, прагнув внести свій вклад у розробку цієї проблеми як у теоретичному плані, так і в практичному, фактологічному.

З приходом християнства в Україну язичницька міфологія не зникла – вона розчинилася у новій формі релігії, подекуди навіть не втратила своєї самотності. Розмірковування над релігійним світоглядом дохристиянської України, можливо, зможе привести до відповіді на питання: чому від того періоду аж до сьогодні Україна є поліконфесійною країною? Чому, наприклад, у пантеоні київських князів зустрічаємо північно-західних та південно-східних богів? Нехай це не можна назвати накладанням парадигм, але такий факт є очевидним. Можливо, це було закладено у національному характері наших далеких предків, котрі виявляли великий подив і зачарування всім тим новим, почасти незбагненим явищем духовного життя. Вони приречені на те, щоб «і

чужому навчатись і свого не цуратись». А у світоглядно-релігійному плані українці, будучи самодостатніми, звертають свої погляди і на Схід, і на Захід.

Українська культура відзначається, на нашу думку, особливою індивідуальністю. Разом з тим, вона тяжіла не тільки до східного типу ментальності, але і західної філософії і культури. Про те, що українська культура займає помітне місце між Сходом і Заходом, засвідчують хоча б такі праці Френка Сисина «Між Польщею та Україною. Дилема Адама Киселя», Івана Паславського «Між Сходом і Заходом. Нариси культурно-політичної історії української церкви», Оксани Пахльовської «Україна: шлях до Європи... через Константинополь».

Українська суспільна та філософська думка впродовж віків творилася за умов, несприятливих для розвитку культури рідною мовою. Навіть визначальний для формування української національної свідомості твір Пилипа Орлика «Вивід прав України» написано французькою мовою. «Історія Русів» Псевдо-Кониського написана російською мовою. Пізніше російською ж мовою писались твори П. Юркевича, В. Лесевича, Б. Кістяківського, О. Потебні, але від цього вони не стали чужими українській культурі.

Причиною того, що діячі української культури писали ці твори не рідною мовою, були, зрештою, різні суспільно-політичні та економічні умови. Цей прецедент, до речі, був не тільки український. Можна легко зрозуміти вітчизняних мислителів, оскільки, пишучи мовою переважно державною (а Україна, як відомо, була поділена між великими і знаними у світовій культурі державами), тим самим приверталась увага до того, «що ще не вмерла підневолена нація», що вона має свою історію, свою культуру і право на своє майбутнє. Однак ця формула не могла діяти в добу Романтизму, оскільки українські романтики, звертаючись до своєї історії, до своєї культури, особливу увагу звертали на роль української мови у формуванні національної свідомості, вважаючи її адекватом дійсності, душею народу.

Уся історія української мови і її функціонування є переконливим підтвердженням сакральної природи національної мови, її синкретизму з національним духом, що, наповнюючи мову, надає їй безсмертних імпульсів, є джерелом пульсування слова в національній свідомості і національній культурі. Сакральна природа мови спричинена її надприродним божественним походженням про що свідчить функціональне навантаження національного слова, його надзвичайно важливе значення для розвитку нації та її екзистенції. Загалом мова кожної нації являє собою другу ідеальну дійсність, духовний образ світу, який є його адекватом

у свідомості нації. Це виявляється в тому, що за допомогою мови нація створює, формує, укладає духовний адекват дійсності, життя і водночас реалізує свій духовний потенціал, закладений у її свідомість Богом. У мові знаходить своє виявлення духовний потенціал нації, виявляється її творча суть, що якраз засвідчує божественне походження мови.

Як сакральне явище, мова виконує цілу низку функцій, які забезпечують діяльність окремої особистості як духовного феномена і нації як духовної цілості: це, насамперед, безпосереднє втілення і відображення потоку свідомості, презентація внутрішнього світу людини, найнепомітніших її душевних порухів.

На сьогоднішньому етапі національного духовного відродження, побудови незалежної і самостійної української держави, у нас природно з'являється потреба, щоб ще і ще раз згадати і оцінити велич духовного подвигу, людської самопожертви тих, хто першим виходив на дорогу боротьби за українську справу, за її утвердження.

Серед них були і діячі відомої «Руської Трійці» – Іван Вагилевич, Яків Головацький та Маркіян Шашкевич. Останній фактично став головним організатором і натхненником цього об'єднання, а тому усіх їх дуже часто називали «шашкевичівською плеядою».

З розвитком культури пов'язується мова. Мовою людства постає поезія. Звідси вимога дослідження рідної мови, народної творчості, народного життя, що виражає «душу народу», вивчення фольклору, етносу, міфології зі зверненням до суб'єкта їх творення – народу, «народної душі» як носіїв над індивідуальних смислів і значень. Якщо до цього часу народ розглядався як абстрактна одиниця, що за спільності побутової культури й мови все ж не міг претендувати на роль суб'єкта історичного процесу, то завдяки романтизму він став суб'єктом культури. Цим самим романтизм відіграв важливу роль у розвитку національної самосвідомості західноєвропейських народів, духовної культури.

Українському романтизму не могла імпонувати література «чужою» церковнослов'янською мовою, або «мішаною» українсько-слов'янською мовою, якою була література українського барокко. Взагалі українські романтики ставилися до літературного барокко байдуже або вороже, закидаючи йому не вживання народної мови.

Важливою ділянкою творчості «Руської Трійці» були її новаторські починання щодо нормування літературної мови в Галичині. Панівна верхівка намагалась до мінімуму обмежити функції української мови і не допустити її до жодної з сфер політико-адміністративного і культурного вжитку, називаючи її лише діалектом, всіяко дискредитували і висміювали.

Умови діяльності «Руської Трійці» були надзвичайно несприятливі. Звернення до мови низів, до мови простого народу, до «хлопської» або «мужичої» мови мала на той час політичне забарвлення, розцінювалось як підтримка непокірного «хлопа», свідчило про невизнання над ним зверхності австро-угорської та польської шляхти. Цю думку, згодом, виразить Іван Франко у своїй поезії «Антошкові П. (Азь покой)».

Саме діячі «Руської Трійці» першими з галицьких письменників, спираючись на розмовну мову українського народу, як на мову живу, що розвивається, заговорили його рідною мовою, відкрили очі на невичерпні джерела усної народної творчості.

М. Шашкевич, Я. Головацький та І. Вагилевич переконливо довели, що українською народною мовою можна створювати не тільки поетичні твори, а й прозові, писати наукові праці. «Кажеш, приятелю, що простим язиком нашим не можна лиш о домашних, щоденних річах бесідувати, – писав Головацький, – що руський народний язик зовсім неспосібний до вираження вищих понять. От тобі показав живім приміром Шашкевич, як сожна своїм нарічем без чужої примішки і найвисші поняття... гладко виговорити, так ще як сильно, як мудро, як пожитительно, основно» [4, с. 4].

Поезія Шашкевича, до якого дійшли в останні роки його короткого життя і твори Квітки, Метлинського та й Шевченка, не могла зробитися популярною у східній Україні через те, що галицька поезія спиралася на місцеву мову. На відміну від письменників Великої України з її на великому просторі майже єдиною мовою, галичани користувалися західноукраїнською мовою з її різноманітними діалектами. Лише тепер, з розвитком вживання діалектів у модерній поезії, творчість Шашкевича (та інших представників галицького романтизму) могла б знайти розуміння на східній Україні. Невелика за обсягом, але різноманітна проза Шашкевича є цікавою тим, що вона вже ближче підходить до норми літературної мови пізніших часів. У нього можна знайти і статті, в яких відчувається зацікавлення старовиною, у якій поет бачить місце століть та дух предків.

Отже, творчість Маркіяна Шашкевича стала великим і безперервним діалогом, духовною бесідою із своїм народом, зверненням до його розуму, серця, щоб пробудити почуття національної гідності, утвердити національних дух, а головне – свободу українства. Чудо пробудження руського народу з вікової сплячки, як вважає Маркіян Шашкевич, мало статися духовним шляхом через воскресіння рідної мови, славетних і незабутніх сторінок минулого, через утвердження національної культури.

Список використаних джерел та літератури

1. Возняк М. Маркіян Шашкевич. – Львів : Українське в-во. – 1941.
2. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К. : Освіта. – 1992.
3. Проповідь слова Божого на рожество Пресвятої Богородици // Писання Маркіяна Шашкевича: Видав Михайло Возняк. – Львів, 1911.
4. Твори М. Шашкевича, Я. Головацького, Н. Устияновича, А. Могильницького. – Львів, 1906.
5. Хамітов Н.В. Матеріали II міжнародного конгресу українців. – Львів, 1994.
6. Шашкевич М. Твори. – К. : Дніпро, 1973.
7. Шинкарук В. І. Світогляд та духовна культура // Філософська думка. – 1982. – № 2.